

Martyna Pacek

*Uniwersytet Wrocławski**Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii*ORCID: [0000-0002-2606-8885](https://orcid.org/0000-0002-2606-8885)

Uwagi dotyczące ewolucji regulacji prawnych związanych z ochroną zabytków archeologicznych w świetle działalności poszukiwaczy zabytków w Polsce

Remarks on the development of legal regulations
related to the protection of archaeological monuments
regarding the activity of monument hunters in Poland

Streszczenie

Poszukiwanie zabytków dokonywane przez amatorów staje się coraz popularniejsze. Egzekwowanie przepisów dotyczących ochrony zabytków nie jest jednak priorytetem.

Poszukiwanie zabytków przy użyciu urządzeń elektronicznych, technicznych, jak również sprzętu do nurkowania dokonywane przez amatorów zdobyło popularność głównie w latach 90. XX w. Rozwiązania prawne w tej kwestii są silnie związane z ewolucją społeczeństwa i rozwojem technologii. W polskim ustawodawstwie pojęcie poszukiwania zabytków jest relatywnie nowe. Można jednak prześledzić ewolucję podejścia do definiowania zabytku i kwestii związanych ze znalezieniem zabytku, co poprzedzało i prowadziło do wykształcenia się odrębnej kategorii, jaką jest poszukiwanie zabytków.

Archeolog to zawód regulowany, a wymagania stawiane osobom prowadzącym badania archeologiczne są wysokie i mogą zapewniać odpowiednie potraktowanie zabytku i kontekstu jego odnalezienia. Przepisy przyznają szerokie uprawnienia poszukiwaczom, choć nie mają oni żadnego formalnego wykształcenia. Dodatkowo, jeżeli wniosek o pozwolenie na poszukiwanie zabytków zostanie prawidłowo złożony, służby konserwatorskie nie mają podstaw do odmowy.

Zabytki archeologiczne są własnością Skarbu Państwa. Poszukiwacze przyczyniają się do stymulowania nielegalnego obrotu zabytkami (też archeologicznymi) i nie jest to proceder incydentalny.

Słowa kluczowe

poszukiwanie zabytków, poszukiwacze zabytków, ochrona zabytków, archeolog, ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obowiązki i uprawnienia, obrót zabytkami, wniosek o pozwolenie na poszukiwanie zabytków, wniosek o pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych, historyczna ewolucja uregulowania dotyczącego poszukiwania zabytków

Abstract

Amateurs' search for monuments is becoming more and more popular. However, the enforcement of the regulations on the protection of monuments is not a priority.

Searching for monuments with the use of electronic and technical devices as well as diving equipment by amateurs gained popularity mainly in the 1990s. Legal solutions in this matter are strongly related to the evolution of society and the development of technology. The concept of searching for monuments is relatively new in Polish legislation. However, it is possible to trace the evolution of the approach to defining a monument and issues related to finding a monument, which preceded and led to the development of a separate category, which is the search for archeological monuments and artifacts.

Archaeologist is a regulated profession. The requirements for those conducting archaeological research are high and may ensure appropriate treatment of the monument and the context of its finding. The regulations grants extensive powers to monument hunters although they do not have any formal education. In addition, if the application for a permit to search for monuments is correctly submitted, the conservation services have no grounds for refusal.

Archaeological monuments are the property of the State Treasury. The prospectors contribute to stimulating the illegal trade in monuments (including archaeological ones) and it is not an incidental practice.

Keywords

search for monuments, monument hunters, protection of monuments, archaeologist, the act on the protection and care of monuments, obligations and rights, trade in monuments, application for a permit to search for monuments, application for permission to conduct archaeological research, historical evolution of the regulation on searching for monuments

1. Wstęp

Poszukiwanie zabytków przez amatorów staje się coraz popularniejsze. Prawne kontrolowanie działalności poszukiwaczy zabytków może być uzasadnione, gdyż bardzo wiele stanowisk archeologicznych o różnej chronologii zostało zniszczonych – przez nielegalne działania poszukiwaczy zabytków czy też przez nieodpowiedzialnych lub ignorujących zasady postępowania poszukiwaczy¹. Niektórzy mogą chcieć pozyskać zabytek archeologiczny, aby móc go sprzedać czy też dołączyć do swojej prywatnej kolekcji².

Egzekwowanie przepisów dotyczących ochrony zabytków (w tym zabytków archeologicznych) nie jest priorytetem³. Media informują czasami o karach wymierzanych poszukiwaczom złapanym *in flagranti*, jednak większość nieodpowiedzialnych czy nielegalnych działań poszukiwaczy zabytków nigdy nie jest ścigana⁴.

¹ A. Dobat, P. Deckers, S. Heeren, M. Lewis, S. Thomas, A. Wessman, *Towards a Cooperative Approach to Hobby Metal Detecting: The European Public Finds Recording Network (EPFRN) Vision Statement*, "European Journal of Archaeology" 2020, vol. 23, iss. 2, s. 272-273.

² T. Lecroere, "There Is None So Blind as Those Who Won't See": *Metal Detecting and Archaeology in France*, "Open Archaeology" 2016, vol. 2, iss. 1, s. 182-193 oraz I. Ganciu, *Heritage for Sale! The Role of Museums in Promoting Metal Detecting and Looting in Romania*, "Heritage" 2018, vol. 1, s. 437-452.

³ A. Dobat, P. Deckers, S. Heeren, M. Lewis, S. Thomas, A. Wessman, *op. cit.*, s. 273.

⁴ I. Ulst, *The Problems of 'Black Archaeology' in Estonia*, "Estonian Journal of Archaeology" 2010, vol. 14, iss. 2, s. 153-169; C. Huth, *Vom rechten Umgang mit Sondengängern: Das 'Portable Antiquities Scheme' in England und Wales und seine Folgen*, "Archäologische Informationen" 2013, vol. 36, s. 134 oraz J. Gundersen, J. Rasmussen, L. Ragnar, *Private Metal Detecting and Archaeology in Norway*, "Open Archaeology" 2016, vol. 2, s. 160-170.

Podobna sytuacja jest w wielu krajach Europy. Jednym z najbardziej znanych zabytków odkrytych przez poszukiwaczy jest Dysk z Nebry⁵. Splądrowali oni stanowisko, zniszczyli Dysk, a następnie sprzedali swoje znaleziska⁶. Warto pamiętać o tym, iż każdy poszukiwacz może dokonać spektakularnego odkrycia, którego efekty, czyli zabytki, trzeba wyjątkowo starannie zabezpieczyć i chronić.

Polskie prawo związane z ochroną zabytków próbuje osiągnąć jednocześnie dwa cele, które często wzajemnie się wykluczają. Z jednej strony ustawodawca wyraźnie pokazuje, iż zabytki oraz szeroko rozumiana ochrona dziedzictwa kulturowego są dla niego istotne. Jest to również widoczne w aktualnej polityce⁷: „W interesie społecznym leży zatem zabezpieczenie zabytków przed zniszczeniem”⁸. Z drugiej strony część praw dotyczących odkrycia i wydobywania zabytków sędowana jest na amatorów. „Sprawcy, zainteresowani nierzadko jedynie przedmiotami posiadającymi wartość handlową, niszczą bezpowrotnie pozostałe przedmioty i nawarstwienia kulturowe, nieprzedstawiające dla nich żadnej wartości”⁹.

Obecnie najważniejsze przepisy dotyczące poszukiwania zabytków znajdują się w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dalej zwanej u.o.z.o.z. (Dz. U. z 2021 r. poz. 710). Istotne znaczenie ma również rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609 ze zm.).

Zabytki same się nie ochronią – potrzebują wielu odpowiedzialnych i kompetentnych osób, aby móc być nośnikami bezcennej wiedzy dotyczącej przeszłości ludzkości. Dzięki nim archeolodzy we współpracy z wieloma specjalistami z innych dziedzin są w stanie próbować odtwarzać codzienne życie naszych przodków, którzy mierzyli się z problemami zaskakująco podobnymi do współczesnych. Wykorzystując wiedzę archeologiczną, znacznie łatwiej zrozumieć wiele procesów społecznych, które obecnie zachodzą.

⁵ W 2013 r. został wpisany na listę UNESCO Pamięć Świata.

⁶ M. Wantuch-Thole, *The Export Regime for Cultural Objects under the German Cultural Property Protection Act of 2016*, „Santander Art and Culture Law Review” 2019, vol. 2(5), s. 219.

⁷ Wypowiedź na posiedzeniu Sejmu z 7 lutego 2018 r. (posiedzenie nr 58), Wiceprezes Rady Ministrów Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego Piotr Gliński, https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=58&dzien=2&wyp=3&view=3&symbol=WYPOWIEDZ_PYTANIE&nr=557&pytid=C933E713F24E0C75C125822D00502525 [dostęp: 20.09.2021].

⁸ P. Gwoździiewicz, *Ograniczenia prawa własności zabytków*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2009, Rok IX, s. 111.

⁹ J. Narodowska, M. Duda, *Wandalizm zabytków z perspektywy kryminologicznej*, „Santander Art and Culture Law Review” 2017, vol. 1(3), s. 44.

Zabytki w rękach niedoświadczonych osób mogą łatwo zostać zniszczone, a cenne informacje, które zawierają – bezpowrotnie utracone. Warto w tym miejscu nadmienić, iż zagrożeniem jest również proceder nielegalnego handlu zabytkami¹⁰, które do obrotu wprowadzone są przez nierzetelnych poszukiwaczy zabytków.

Warto podkreślić, iż rabunkowe, inwazyjne poszukiwania zabytków archeologicznych czy też działania na stanowiskach archeologicznych podejmowane przez tzw. detektorystów (poszukiwaczy amatorów) można uznać za wandalizm¹¹. Takie działania godzą w prawidłowe metody oraz techniki prowadzenia poszukiwań zabytków¹².

W moim artykule nacisk położę na porównanie przepisów regulujących działalność poszukiwaczy zabytków w odniesieniu do wymogów i uprawnień archeologów, mając jednak świadomość, iż nie wyczerpuje to całości problemu. Omówię sytuację prawną poszukiwaczy zabytków w historii polskiego ustawodawstwa oraz wskażę możliwe zagrożenia, które związane są z obecnie obowiązującymi uregulowaniami tej materii. Dodatkowo, krótko poruszę temat obrotu zabytkami archeologicznymi, który w praktyce często związany jest z działalnością poszukiwaczy zabytków.

Celem niniejszego artykułu jest analiza uprawnień poszukiwaczy zabytków w Polsce i ich zmienności w czasie, a także podkreślenie szczególnego charakteru ochrony zabytków archeologicznych w związku z działalnością poszukiwaczy zabytków.

W artykule dokonałam analizy aktualnych i historycznych przepisów dotyczących działalności poszukiwaczy zabytków w świetle ochrony zabytków w Polsce. Dodatkowo, w celu pogłębienia analizy i rozszerzenia problemu, posłużyłam się wiedzą praktyczną z zakresu archeologii.

Poszukiwacze zabytków, dzięki szerokim uprawnieniom przyznanych im przez ustawodawcę, mogą w znaczny sposób ingerować w działania mające na celu ochronę zabytków i dziedzictwa kulturowego. Ich działalność w niewielu przypadkach może przyczyniać się do rozwoju wiedzy o przeszłości, jednak w znacznej większości naraża ona zabytki (w tym zabytki archeologiczne) oraz kontekst kulturowy na zniszczenie, a tym samym pozbawienie ludzkości cennych informacji dotyczących danego zabytku czy stanowiska archeologicznego. Dysponują oni obecnie zbyt dużą swobodą działania, a poszukiwanie przez nich zabytków jest w niewielkim stopniu nadzorowane, co tworzy możliwości łamania prawa.

¹⁰ T. Mueller, *Nielegalny handel zabytkami przeżywa boom*. „Ci ludzie są bogaci, wpływowi i nietykalni”, National Geographic, 23.11.2020, <https://www.national-geographic.pl/artykul/nielegalny-handel-zabytkami> [dostęp: 20.09.2021].

¹¹ Por. B. Kostrzewski, *Ochrona zabytków przedhistorycznych*, Czytelnik, Łódź 1948, s. 7-21 oraz A. Bursche, *Złodzieje i paserzy, dogmatycy i mordercy*, „Światowid” 2000, nr 2(43), s. 43-52.

¹² B. Gadecki, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 108-120. Przepisy karne. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 102.

2. Historia sytuacji prawnej poszukiwaczy

Zainteresowanie przeszłością to zjawisko znane od dawna, a działania mające na celu odnalezienie bogatych w cenne przedmioty stanowisk mają miejsce od tysięcy lat – proceder rozkradania grobów wcześniejszych kultur był zjawiskiem powszechnie spotykanym, np. rabunki grobów faraonów w starożytnym Egipcie.

Dopiero jednak w czasach odkryć Pompei i Herkulanum (ok. połowy XVIII w.) rozpoczęto badania wykopaliskowe zbliżone zakresowo do współczesnych, a także zaczęto publikować prace naukowe o zabytkach. Przyczyniło się to do powstania nowych dziedzin nauki – archeologii czy historii sztuki. Pierwszym akademikiem archeologicznym był Johannes Gustav Gottlieb Büsching, który w 1817 r. został profesorem historycznych nauk pomocniczych i starożytności, inicjując tym samym akademicką archeologię we Wrocławiu i na świecie. Przed XIX w. nie można więc mówić o wykwalifikowanych archeologach, a co za tym idzie – zestawiać ich z amatorskimi poszukiwaczami.

Obecnie poszukiwanie zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych, technicznych, jak również sprzętu do nurkowania dokonywane przez amatorów jest problemem występującym nie tylko w Polsce, ale i na całym świecie. We współczesnej formie popularność zdobyło głównie w latach 90. XX w. i od tego czasu staje się coraz bardziej rozpowszechnione¹³. Obecnie szacuje się, że nawet 120 tysięcy osób eksploruje historię i poszukuje pamiątek związanych z przeszłością¹⁴. Pomimo tego nie istnieje żadna baza uwzględniająca poszukiwaczy zabytków, a jedyną podstawą do szacowania są dane dotyczące osób starających się o pozwolenie na poszukiwanie zabytków.

Rozwiązania prawne dotyczące poszukiwania zabytków są silnie związane z ewolucją społeczeństwa i rozwojem technologii, a pomysł regulowania sytuacji prawnej poszukiwaczy zabytków nie pojawił się od razu. Pierwsze wykrywacze metalu powstały na początku XX w., rozwijały się głównie w Stanach Zjednoczonych, gdzie szybko stały się popularne i dostępne (również finansowo) dla amatorów. Wtedy także rozpoczęło się poszukiwanie skarbów przy pomocy wykrywaczy metalu – pierwsze udane poszukiwanie przedstawił James Young w 1927 r.¹⁵

Poszukiwanie skarbów i zabytków stało się popularnym zajęciem w Wielkiej Brytanii w latach 70. XX w.¹⁶ W 1996 r., około 20 lat później, wydano The Treasure Act – akt

¹³ A. Dobat, P. Deckers, S. Heeren, M. Lewis, S. Thomas, A. Wessman, *op. cit.*, s. 272.

¹⁴ Wywiad z dr hab. Katarzyną Zalaśińską zatytułowany „Ministerstwo chce ułatwić życie poszukiwaczom skarbów” opublikowany 20 października 2020 r., <https://podroze.onet.pl/aktualnosci/poszukiwanie-skarbow-i-zabytkow-detektorem-detektoryzm-przepisy-prawo-gdzie-wolno/msmgx6> [dostęp: 27.10.2021].

¹⁵ R.T. Roberts, *The History Of Metal Detectors*, “Western & Eastern Treasures” Sept. 1999, s. 3.

¹⁶ Broszura dotycząca zagadnień wstępnych związanych z wykrywaniem metalu opublikowana przez National Council for Metal Detecting, <https://www.ncmd.co.uk/wp-content/uploads/ncmd-introduction-to-metal-detecting.pdf> [dostęp: 17.11.2021].

prawny mający na celu uregulowanie kwestii znalezisk skarbów, głównie dokonanych przez poszukiwaczy z wykrywaczami metalu, na terenie Anglii i Walii.

We Francji pierwsze użycie wykrywaczy metali prowadzące do odkrycia archeologicznego miało miejsce w 1958 r.¹⁷ – czyli ponad 30 lat po odkryciach z USA. Pierwszą ustawą regulującą korzystanie z wykrywaczy metali była ustawa nr 89-900 z 18 grudnia 1989 r. Uregulowanie prawne nastąpiło więc ponad 30 lat po pierwszym odkryciu na terenie kraju z wykorzystaniem tego urządzenia.

W polskim ustawodawstwie pojęcie poszukiwania zabytków jest relatywnie nowe. Można jednak prześledzić ewolucję podejścia do definiowania zabytku oraz kwestii związanych ze znalezieniem zabytku, co poprzedzało i prowadziło do wykształcenia się odrębnej kategorii, jaką jest poszukiwanie zabytków.

Dnia 31 października 1918 r. Rada Regencyjna wydała dekret o opiece nad zabytkami sztuki i kultury (Dz. U. z 1918 r. Nr 16, poz. 36), który określił kompetencje organów państwowych w działaniach związanych z ochroną zabytków. W dekrete nie było jednak wyodrębnienia zabytków archeologicznych, a jedynie podział na zabytki nieruchome i ruchome. Z przyczyn technologicznych nie ma tam wzmianki o poszukiwaniach przy pomocy sprzętu elektronicznego, jednak unormowane są działania związane z postępowaniem ze znaleziskami zabytków.

W art. 18 określono katalog zabytków ruchomych, a w punkcie c uwzględniono niektóre zabytki archeologiczne według obecnego rozumienia – szkło, ceramikę, broje, okucia, oręż, rzędy, naczynia. W art. 20 zastrzeżono, iż zabytki ruchome (w tym zabytki archeologiczne według współczesnego rozróżnienia), o ile są własnością m.in. kraju czy miast, nie mogą być niszczone, usuwane, sprzedawane bez uprzedniej zgody władzy konserwatorskiej. Jest to rozwiązanie, które zostało sprecyzowane i rozwinięte, a obecnie przyjmuje formę art. 35 ust. 1 oraz 2 u.o.z.o.z.

W art. 23 dekretu znajduje się opis znalezisk przypadkowych na powierzchni ziemi lub na dnie zbiorników wodnych. Przepis ten mógł zapoczątkować normowanie znajdowania zabytków, które z czasem przekształciło się w poszukiwanie zabytków znane ze współczesnych aktów prawnych.

Zgodnie z art. 24 dekretu m.in. właściciele gruntów, kierownicy robót czy osoby dokonujące odkrycia musieli natychmiast poinformować o odkryciu zabytków najbliższy urząd konserwatorski, który celem zabezpieczenia zabytku wyda decyzję, która nakaże wstrzymanie robót i określi sposób dalszego prowadzenia ich. W tym przepisie istotne jest uznanie ważnej roli służb konserwatorskich w procesie zajmowania się zna-

¹⁷ Strona poświęcona wykrywaczom metali, https://en.wikipedia.org/wiki/Metal_detector [dostęp: 17.11.2021].

lezione zabytkami, która obecnie w przypadku poszukiwaczy zabytków ma charakter raczej prewencyjny.

W ustawie z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz. U. z 1962 r. Nr 10, poz. 48) uznano, iż dobra kultury, w tym zabytki, są bogactwem narodowym. Zgodnie z art. 21 ust. 1 wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić tylko za zezwoleniem właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Widać tu kontynuację myśli z art. 20 dekretu Rady Regencyjnej, a także zastosowanie bardziej specjalistycznego (archeologicznego) języka, co związane było zapewne ze znacznym rozwojem archeologii jako dziedziny nauki. W ustawie tej jednak brakuje uregulowania poszukiwania zabytków, co zapewne związane było z niewielkim zainteresowaniem tego typu działalnością oraz brakiem dostępności urzędów na terenie PRL.

Zgodnie z art. 21 ust. 2 ustawy z 1962 r. ustawodawca określał warunki i tryb udzielania i cofania zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich, archeologicznych i wykopaliskowych oraz warunki ich prowadzenia, jak również kwalifikacje osób, które mają prawo prowadzenia tej działalności, w tym w szczególności wykształcenie i staż pracy wymagane od wykonawców prac konserwatorskich, archeologicznych i wykopaliskowych, dane zamieszczane we wniosku o udzielenie zezwolenia, rodzaje dokumentów załączanych do wniosku, sposób prowadzenia dokumentacji prac konserwatorskich, archeologicznych i wykopaliskowych, w tym sposób dokumentowania poszczególnych etapów prac.

W § 20 ust. 3 rozporządzeniu Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 sierpnia 1964 r. w sprawie zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkach i archeologicznych prac wykopaliskowych (Dz. U. z 1964 r. Nr 31, poz. 197) zezwolenie na prowadzenie archeologicznych prac wykopaliskowych wydawane było po uzyskaniu opinii Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk co do celowości poszukiwań i kwalifikacji kierownika. Dodatkowo w § 23 zastrzeżono, iż prace te powinny być prowadzone zgodnie z przyjętymi metodami prac archeologicznych oraz w sposób zapewniający bezpieczeństwo ludzi i mienia na terenie wykopaliska. Widać tu, iż ustalono bardzo wysokie wymagania w stosunku do archeologów prowadzących prace wykopaliskowe. Te zasady miały na celu odpowiednie zabezpieczenie zabytku przed zniszczeniem czy lekkomyślnym utraceniem informacji ważnych z punktu widzenia nauki.

W § 22 rozporządzenia Ministra Kultury i Sztuki z dnia 11 stycznia 1994 r. o zasadach i trybie udzielania zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkach oraz prac archeologicznych i wykopaliskowych, warunkach ich prowadzenia i kwalifikacjach osób, które mają prawo prowadzenia tej działalności (Dz. U. z 1994 r. Nr 16, poz. 55), określono, iż prace archeologiczne i wykopaliskowe mogą być prowadzone

przez osoby posiadające wyższe wykształcenie archeologiczne oraz co najmniej czteroletnią praktykę terenową. Jest to wymóg zwiększający prawdopodobieństwo, iż zabytki zostaną w prawidłowy sposób ochronione.

W rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 października 2000 r. w sprawie zasad i trybu udzielania i cofania zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich, archeologicznych i wykopaliskowych oraz warunków ich prowadzenia i kwalifikacji osób uprawnionych do wykonywania tych prac (Dz. U. z 2000 r. Nr 93, poz. 1033) pojawiły się dokładne wytyczne dotyczące wniosku o udzielenie zezwolenia na prowadzenie prac archeologicznych i wykopaliskowych. Wniosek zawierał mniej elementów niż współczesny, ale był dokładniejszy w kwestii podejmowanych działań.

Ponadto, zgodnie z § 4 tego rozporządzenia, konserwator mógł uzależnić rozpatrzenie wniosku od przedłożenia przez wnioskodawcę dokumentacji niezbędnej dla prawidłowego przeprowadzenia prac konserwatorskich przy zabytku lub prac archeologicznych i wykopaliskowych, a także decyzji, uzgodnień lub opinii innych organów, wymaganych na podstawie odrębnych przepisów. Z przepisu tego wynika, iż wojewódzki konserwator zabytków miał wtedy szersze uprawnienia kontrolowania poprawności działań związanych z zabytkiem, choć prace archeologiczne i wykopaliskowe prowadzić mógł tylko archeolog.

Zgodnie z § 8 rozporządzenia, w razie stwierdzenia, że prace konserwatorskie przy zabytku lub prace archeologiczne i wykopaliskowe były prowadzone niezgodnie z zezwoleniem udzielonym na ich prowadzenie, wojewódzki konserwator zabytków mógł zobowiązać osobę prowadzącą te prace do usunięcia stwierdzonych uchybień w określonym terminie lub cofnąć udzielone zezwolenie, jeżeli zalecenia konserwatora nie zostaną wykonane. Dodatkowo, zgodnie z § 9, konserwator uczestniczył w odbiorze częściowym i końcowym wykonanych prac konserwatorskich przy zabytku lub prac archeologicznych i wykopaliskowych, sprawdzając zgodność ich przeprowadzenia z udzielonym zezwoleniem. Były to przepisy dające służbom konserwatorskim możliwość stałego czuwania nad stanem zabytku, a prace archeologiczne i wykopaliskowe mogły prowadzić jedynie osoby spełniające warunek z § 12 – osoby, które posiadały dyplom ukończenia wyższych studiów na kierunku archeologia i tytuł zawodowy magistra oraz odbyły po uzyskaniu dyplomu co najmniej 12-miesięczną archeologiczną praktykę wykopaliskową. W związku z tym widoczny jest nadzór służb konserwatorskich nad działalnością osób posiadających wykształcenie archeologiczne.

Poszukiwanie zabytków zaczęło zyskiwać na popularności w Polsce w latach 90. XX w., co prawdopodobnie związane było z transformacją ustrojową po 1989 r. W marcu 1998 r., w interpelacji nr 382 do Prezesa Rady Ministrów w sprawie postępowania

prokuratury w sprawach dotyczących niszczenia zabytków, poseł Stanisław Misztal jako pierwszy wspomniał o nielegalnym „poszukiwaniu skarbów”¹⁸.

W rządowym projekcie ustawy o zabytkach z 22 marca 2001 r. (druk nr 2732), w art. 44 ust. 1 pkt 6, pierwszy raz wspomniano o poszukiwaniu zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych. Podczas posiedzenia Sejmu 8 maja 2001 r., na którym nastąpiło pierwsze czytanie projektu ustawy, posłanka Grażyna Sołtyk powiedziała, iż w projekcie „wprowadzono konieczność uzyskania pozwolenia na prowadzenie badań architektonicznych i technologicznych oraz na poszukiwanie zabytków przy pomocy urządzeń elektronicznych. Ma to na celu ukrócenie działań tzw. poszukiwaczy skarbów, którzy działając w sposób nieprofesjonalny, często niszczyli zabytki archeologiczne”¹⁹.

Podczas prac nad obecną ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która weszła w życie 17 listopada 2003 r., nie zgłoszono żadnych poprawek w kwestii poszukiwania zabytków, a także kwestia ta nie była przedmiotem dyskusji podczas posiedzeń.

Biorąc pod uwagę głębokie zmiany ustrojowe w Polsce po 1989 r. i późniejszy niż w innych krajach europejskich wzrost zainteresowania oraz dostępności wykrywaczy metalu, regulacje prawne w tej kwestii pojawiły się stosunkowo szybko, a problem konieczny do uregulowania zauważono już po kilku latach. W tym zakresie polskie ustawodawstwo nie odbiega czasowo w znaczący sposób od unormowań w krajach europejskich.

Mimo iż pojęcie poszukiwania zabytków nie pojawiało się we wcześniejszych aktach prawnych ze względów technologicznych, od jego pojawienia się występuje tendencja zmniejszania wymagań stawianych wobec osób zajmujących się poszukiwaniami. Poszukiwacze otrzymali szerokie uprawnienia mimo całkowitego braku wykształcenia, choć jeszcze niecałe 60 lat temu to wykształconym archeologom stawiano wymóg uzyskania pozytywnej opinii Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, a niecałe 30 lat temu wymagano od nich aż 4 lat praktyki przed przystąpieniem do prowadzenia badań.

W polityce związanej z ochroną zabytków widać wyraźną tendencję do ułatwiania działalności poszukiwaczom zabytków. Na początku 2020 r. dyrektorka Departamentu Ochrony Zabytków MKiDN dr hab. Katarzyna Zalasinska powiedziała: „Chcemy m.in. wyłączyć spod działania ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami plaże nadmorskie”²⁰. Dodała, iż „chcemy, żeby poszukiwacze weszli do szeroko pojętego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce”. Zastrzegła jednak: „Chcemy także, aby

¹⁸ Tekst interpelacji, <https://orka2.sejm.gov.pl/IZ3.nsf/2df80fe4116b3f62c12573be003cb40d/a8d9fbde93715e52c12574d0003a10d7?OpenDocument> [dostęp: 17.11.2021].

¹⁹ Wypowiedź na posiedzeniu Sejmu, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata3.nsf/9a9055bcb5531f478c125745f0037938e/9215fcf511244ddfc125749d00409ccc?OpenDocument> [dostęp: 17.11.2021].

²⁰ Wywiad z dr hab. Katarzyną Zalasinską zatytułowany „Ministerstwo chce ułatwić życie...”.

przepisy promowały «odpowiedzialny detektoryzm», bo do poszukiwania zabytków powinno się podchodzić z ogromną odpowiedzialnością. Zatem wprowadzamy poszukiwaczy do systemu ochrony dziedzictwa, ale jednocześnie wymagamy od nich, aby realizowali swoją pasję świadomie, a w konsekwencji, aby mieli określone obowiązki i ponosili odpowiedzialność za swoje czyny”.

Obecnie planowane jest wyłączenie spod zakresu ochrony na podstawie u.o.z.o.z. plaż nadmorskich, a także stworzenie strefy zakazu poszukiwań, gdzie zagrożenie dla stanowisk archeologicznych jest oczywiste i naturalne. To jednak nie chroni istotnych dla nauki stanowisk, które jeszcze nie zostały odkryte.

Aktualne podejście rządzących do tematu poszukiwań jest zdecydowanie liberalne oraz nastawione na zaufanie społeczne. Jak wyraziła Katarzyna Zalasieńska w przywoływanym wywiadzie, istnieje świadomość niekontrolowanej eksploracji np. na Kujawach, jednak ignorowane są propozycje, aby wyłączyć niektóre obszary z możliwości prowadzenia tam poszukiwań zabytków. Wykazuje się ona ogromną wiarą w planowane przepisy oraz działania edukacyjne i kampanie społeczne, gdyż celem jest budowanie „świadomego detektoryzmu”. Do tej pory jednak nie widać kompleksowej i systemowej polityki edukacyjnej w zakresie czynności podejmowanych przy kontakcie z zabytkiem – przypadkowo czy w ramach poszukiwań.

Dodatkowo, planowana jest zmiana art. 109c u.o.z.o.z. – jak zauważa prof. Maciej Trzcinski, „po niespełna trzech latach obowiązywania tego przepisu, już teraz próbuje się go stępić. Czyn ma być nadal przestępstwem, ale usuwa się granicę zagrożenia karą pozbawienia wolności do lat dwóch”²¹. Dodaje również, iż „Za poszukiwania zabrali się bardzo poważni ludzie: urzędnicy, politycy. W ostatnich miesiącach trwał lobbing, aby nielegalne poszukiwania nie były traktowane jako przestępstwo. Pośród propozycji pojawiły się zdania aby wprowadzić karę niższą lub wręcz wyłącznie administracyjną karę pieniężną. Widać zatem, iż ten konkretny przepis karny uwiera, jest niewygodny dla pewnej grupy osób”.

Obecna tendencja do zmniejszania ochrony zabytków i przyznawania coraz większych uprawnień poszukiwaczom jest wynikiem działań politycznych i silnego lobby poszukiwaczy – również wśród wysoko postawionych urzędników czy polityków. Wyraźnie widać tu kontrast między hasłami dotyczącymi wysokiej pozycji dziedzictwa narodowego w obecnie realizowanej polityce a działaniami i planami mającymi na celu zmniejszenie realnej ochrony zabytków. Jest to bardzo niepokojący trend, który prowadzi może do zniszczenia wielu cennych zabytków, o których świat nauki nawet się nie dowie. Ze względu na brak stanowczych działań w zakresie systemowej edukacji zwią-

²¹ Rozmowa Katarzyny Żaczekiewicz-Zborskiej z prof. Maciejem Trzcinskim z 29 maja 2021 r., [Prawo.pl, https://www.prawo.pl/prawo/poszukiwanie-zabytkow-wymaga-zezwolenia,508395.html](https://www.prawo.pl/prawo/poszukiwanie-zabytkow-wymaga-zezwozenia,508395.html) [dostęp: 27.10.2021].

zanej z poszukiwaniem zabytków obawy o faktyczny stopień bezpieczeństwa zabytku archeologicznego odnalezione przez poszukiwacza są całkowicie uzasadnione. Świadomy i odpowiedzialny detektorizm jest możliwy tylko wtedy, gdy społeczeństwo jest dobrze poinformowane o specyfice zabytków oraz ich niemożliwej do odtworzenia wartości naukowej i kulturowej. Traktowanie poszukiwania zabytków jako niegroźnego hobby sprawia, że zjawisko to staje się coraz powszechniejsze, a także mniejszą wagę przywiązuje się do odpowiedniego wyedukowania.

3. Pojęcie zabytku i poszukiwacza

3.1. Zabytek

Definicja legalna tego pojęcia została umieszczona w jednym z najważniejszych aktów prawnych dotyczących ochrony zabytków w Polsce. Zgodnie z art. 3 pkt 1 u.o.z.o.z. zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, a także ich zespoły lub części.

Ponadto, zgodnie z art. 3 pkt 1 u.o.z.o.z., wyróżnić można również kilka warunków *sine qua non* uznania za zabytek. Dana nieruchomość lub rzecz ruchoma musi być dziełem człowieka lub być związana z jego działalnością. Ponadto stanowić ma świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia. Dodatkowo, zachowanie tych świadectw leży w interesie społecznym ze względu na wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Jak można zauważyć, definicja ta jest wielowarstwowa, skomplikowana, ale również obszerna. Za zabytek można zatem uznać zarówno krajobraz kulturowy, pojedynczy budynek, stanowisko archeologiczne, jak również artefakt czy obraz. „Zabytek traktowany jest zatem jako rzecz w cywilnoprawnym znaczeniu, co dodatkowo podkreśla przyjęty przez ustawodawcę podział na zabytki ruchome i nieruchome”²².

Jeśli spełnione zostaną wyżej wymienione kryteria, następuje uznanie za zabytek. Jednak definicja legalna zabytku nie zawiera w sobie elementu formalnego, jakim może być wymóg wpisu do Rejestru zabytków czy na Listę Skarbów Dziedzictwa²³.

W art. 3 pkt 4 u.o.z.o.z. występuje dodatkowe wyróżnienie – definicja zabytku archeologicznego. Jest związana z definicją z art. 3 pkt 1, jednak nie jest z nią tożsama.

W związku z tak szeroko ujętą definicją zabytku wiele osób, które zawodowo nie są związane z archeologią, może nieprawidłowo interpretować te przepisy i dokonywać błędnego uznania za zabytek. Zdarza się, iż rozstrzygnięcie kwestii uznania za zabytek jest przedmiotem dyskusji w środowisku profesjonalistów ze względu na sporne przypadki. Jest to istotne, gdyż poszukiwacze zabytków nie mają wykształcenia archeologicznego.

²² P. Gwoździewicz, *op. cit.*, s. 112.

²³ Projekt nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 27 lipca 2021 r. przewiduje likwidację Listy Skarbów Dziedzictwa.

Zabytki raz zniszczone zazwyczaj zostają na zawsze utracone. Również zabytek bez kontekstu, w którym został odnaleziony, niebagatelnie traci na znaczeniu pod względem naukowym, a co się z tym wiąże – również pod względem kulturowym²⁴. Należy tu podkreślić, iż w trakcie wydobywania zabytków ze stanowiska nierzadko zdarza się, że osoba bez odpowiedniego wykształcenia – czyli przykładowo poszukiwacz zabytków – bezpowrotnie odrywa je od kontekstu kulturowego, uniemożliwiając tym samym podjęcie profesjonalnych badań przez archeologów²⁵.

3.2. Poszukiwacz

Obecnie nie dysponujemy definicją legalną pojęcia „poszukiwacz”. W języku prawnym zastosowanie znajdują jedynie określenia czynnościowe: „poszukiwanie”, „poszukuje”. Termin „poszukiwacz (zabytków)” jest zarówno terminem, jak i pojęciem z języka prawniczego, a nie prawnego. Brak definicji może w pewien sposób kreować rozbieżności interpretacyjne.

W związku z tym ważne jest, aby dobrze zrozumieć istotę tego zagadnienia i móc prawidłowo spojrzeć na szeroki kontekst pojawiania się kwestii poszukiwania zabytków w różnych aktach prawnych. Na podstawie art. 36 ust. 1 pkt 12 u.o.z.o.z. można starać się stworzyć tę definicję.

Poszukiwacz jest to osoba, która poszukuje ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych, technicznych, jak również sprzętu do nurkowania. Co warto zauważyć, w ustawie zabytki archeologiczne są uznane za część większej kategorii – ukrytych lub porzuconych zabytków.

Oczywiście archeolodzy również mogą poszukiwać zabytków, jednak nie należy ich określać jako „poszukiwaczy”. Przez to określenie rozumie się jedynie osoby, które nie mają wykształcenia archeologicznego, a poszukują zabytków. Ustawa posługuje się słowem „poszukiwanie”, jednak w przestrzeni publicznej często zamiast „poszukiwacza” spotyka się określenie „eksplorator” czy bardziej potoczne – „detektorysta”.

W tym momencie dobrze jest rozróżnić poszukiwaczy działających w ramach stowarzyszeń od amatorskich poszukiwaczy hobbystycznych.

Stowarzyszenia poszukiwaczy są stowarzyszeniami zwykłymi. Zgodnie z art. 8 ust. 5 pkt 2 ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2020 r.

²⁴ Informacja „Archeologia – Fakty i Mity” na stronie Muzeum Archeologicznego w Wiślicy (oddział Muzeum Narodowego w Kielcach), tekst opracowany na podstawie informacji podanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, https://mnki.pl/wislica/pl/o_muzeum/ciekawostki/archeologia_fakty_i_mity [dostęp: 21.09.2021].

²⁵ M. Trzeciński, *Kryminalistyczne i kryminologiczne aspekty przestępstw przeciwko zabytkom archeologicznym*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 3, s. 30 oraz W. Kowalski, *Cywilnoprawne aspekty obrotu skradzionymi dobrami kultury*, [w:] J. Kaczmarek (red.), *Prawnokarna ochrona dziedzictwa kultury*, Zakamycze, Kraków 2006, s. 58.

poz. 2261), nadzór nad ich działalnością prowadzi starosta właściwy ze względu na siedzibę stowarzyszenia. Chociaż w teorii zwiększony jest stopień prawidłowej ochrony zabytków. Dodatkowo działanie poszukiwaczy należących do stowarzyszenia częściej przybiera formę zorganizowanych, wieloosobowych poszukiwań. W takim wypadku osoby bardziej doświadczone mają szansę dzielić się swoją wiedzą oraz korygować nieprawidłowe działania mniej doświadczonych członków czy członkiń. Ponadto istnieje większa szansa, iż znalezione w ramach poszukiwań zabytki archeologiczne zostaną faktycznie przekazane do właściwych instytucji (np. muzeum) i nie dojdzie do ich zawłaszczenia.

Inaczej kształtuje się sytuacja osób, które na własną rękę poszukują zabytków i nie należą do żadnych stowarzyszeń. Nad ich działaniami *de facto* nie ma takiego nadzoru, jak w przypadku stowarzyszeń, więc swoboda działania jest znaczna.

Poza tym wszyscy poszukiwacze to amatorzy, którzy nie posiadają żadnego przeszkolenia związanego z prawidłowym poszukiwaniem zabytków, choć często są to osoby posiadające wyższe wykształcenie²⁶. Jest ono związane z innymi dziedzinami – nie chroni przed bezpowrotnym zniszczeniem kontekstu archeologicznego czy nawet samego zabytku.

W niektórych przypadkach poszukiwacze zabytków to pasjonaci historii, których działalność może przyczyniać się do wzbogacania dziedzictwa kultury, gdyż działają na terenach, gdzie nie spodziewano się dokonać jakichkolwiek odkryć²⁷ – pod warunkiem jednak, że jest prowadzona zgodnie z prawem, a także zgodnie z obowiązującymi standardami wypracowanymi przez archeologów. Aby osiągnąć ten poziom ochrony odkrywanych przez poszukiwaczy zabytków archeologicznych, należałoby prowadzić zakończone egzaminami kursy dla osób wnioskujących o pozwolenie na poszukiwania zabytków. Niestety, w świetle obowiązujących obecnie przepisów prawa pozytywnie rozpatrzony może być wniosek, którego wnioskodawca nie posiada żadnego doświadczenia czy potrzebnej merytorycznej wiedzy²⁸.

²⁶ Rozmowa Polskiej Agencji Prasowej z dr hab. Katarzyną Zalasinską z 20 stycznia 2018 r. zatytułowana „Od 2018 r. nielegalne poszukiwanie zabytków jest przestępstwem”, <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1099074,od-2018-r-nielegalne-poszukiwanie-zabytkow-jest-przestepstwem.html> [dostęp: 01.09.2021].

²⁷ M. Duda, J. Narodowska, *Eksploracja archeologiczna obszarów leśnych*, [w:] W. Pływaczewski, M. Duda (red.), *Nielegalna eksploatacja obszarów leśnych*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2013, s. 192-203 oraz M. Duda, *Nielegalne poszukiwania zabytków jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturalnego*, [w:] W. Pływaczewski, B. Gadecki (red.), *Ochrona dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Perspektywa prawna i kryminologiczna*, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 152-170.

²⁸ Warto zaznaczyć, iż poszukiwacze zabytków, dokonując działań na obszarach leśnych (ok. 29,6% powierzchni kraju), mogą popełnić wykroczenie z Kodeksu wykroczeń („Szkodnictwo leśne, polne i ogrodowe”).

4. Archeolog a poszukiwacz zabytków

4.1. Różnice między archeologiem a poszukiwaczem zabytków

Aby w pełni zrozumieć ryzyko, na które narażone są zabytki w związku z obowiązującym prawem dotyczącym poszukiwania zabytków, należy zestawić ze sobą prawne wymagania oraz uprawnienia archeologów i poszukiwaczy zabytków.

Archeolog to zawód regulowany. W związku z tym jego wykonywanie dozwolone jest tylko po spełnieniu wymogów jasno określonych przepisami prawnymi.

Zgodnie z art. 37e u.o.z.o.z. badaniami archeologicznymi kierować może jedynie osoba, która przynajmniej ukończyła studia magisterskie (jednolite/drugiego stopnia) w zakresie archeologii i przez min. 12 miesięcy brała udział w badaniach archeologicznych. Przepis ten stosuje się do osób, które samodzielnie prowadzą badania archeologiczne, jednak nie jest to pojęcie zbyt odległe od realnych działań poszukiwaczy zabytków. W przypadku poszukiwacza zabytków nie wymaga się żadnego wykształcenia.

Jak wskazuje interpretacja u.o.z.o.z., wymagania stawiane osobom prowadzącym badania archeologiczne są dosyć wysokie. Są to wymogi, które mogą zapewniać odpowiednie potraktowanie nie tylko samego zabytku, ale również kontekstu jego odnalezienia.

Osoba po studiach archeologicznych doskonale zna metody obchodzenia się z zabytkami, sposoby ich zabezpieczania, a często też podstawy konserwacji. W związku z wieloma zajęciami praktycznymi w toku studiów z większą pewnością potrafi klasyfikować odnalezione przedmioty, unikając przy tym pominięcia cennych, choć mniej oczywistych znalezisk. Studia archeologiczne dodatkowo przygotowują do wielopłaszczyznowego rozumienia kontekstu, w którym znajduje się zabytek. Umiejętność poprawnego interpretowania odsłoniętych warstw ziemi, czy też analizy otoczenia zabytku, pozwalają na uzyskanie istotnych informacji dotyczących znaleziska, co przekłada się na poszerzenie wiedzy na powiązany z zabytkiem temat. Odpowiednie zrozumienie wszystkiego tego, co znajduje się wokół zabytku, jest niezbędne do budowania realnego obrazu dziedzictwa kulturowego – wsi, miasta, regionu, kraju, kontynentu czy też całego świata.

Oczywiście posiadanie wymaganych uprawnień do wykonywania zawodu archeologa nie oznacza, że nie wystąpią żadne pomyłki, nadużycia czy zaniedbania. W założeniu jest to jednak skuteczna metoda zapobiegania tym sytuacjom i zmniejszenia ich skali, co już można uznać za sukces w walce o prawidłową i skuteczną ochronę dziedzictwa kulturowego.

Archeolog prowadzący badania archeologiczne może podejmować działania, które mają na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego²⁹. Natomiast poszukiwacz ma uprawnienia do poszukiwania ukrytych lub porzu-

²⁹ Art. 3 pkt 11 u.o.z.o.z.

conych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania³⁰.

Obecnie wojewódzki konserwator zabytków zgodnie z ustawą, udzielając pozwolenia, w praktyce nie może odmówić hobbystycznemu poszukiwaczowi, który zainteresowany jest pozyskaniem różnych przedmiotów (zabytków). Co istotne, obecnie w polskim prawie nie ma rozróżnienia pomiędzy poszukiwaniem zabytków porzuconych, ukrytych a poszukiwaniem zabytków archeologicznych. Skutkuje to też tym, że poszukiwacze hobbystyczni mogą szukać też zabytków archeologicznych, co powinno być domeną wykształconych w tym kierunku specjalistów – archeologów.

4.2. Badania archeologiczne a poszukiwanie zabytków

Badania archeologiczne, zgodnie z art. 3 pkt 11 u.o.z.o.z., to działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie, a także zabezpieczenie zabytku archeologicznego.

Na podstawie obowiązujących przepisów i doświadczenia archeologicznego można stwierdzić, że poszukiwacze zabytków wykonują choć niektóre z tych czynności.

Celem działania poszukiwaczy zabytków jest poszukiwanie i przez to też odnajdywanie zabytków³¹. Oznacza to, że czynności przez nich podejmowane spełniają przesłankę z art. 3 pkt 11 u.o.z.o.z.

Udokumentowanie, jako działanie podejmowane przez poszukiwaczy zabytków, zostało nakazane przepisami prawa. We wniosku o pozwolenie na poszukiwanie zabytku³² osoba wnioskująca powinna opisać zakres i sposób prowadzenia poszukiwań zabytków, m.in. sposób udokumentowania swoich znalezisk³³.

Rozpoznanie zabytku, w przypadku poszukiwaczy zabytków – rozpoznanie amatorskie, odbywa się zazwyczaj w momencie wydobycia zabytku z ziemi lub niedługo później. Często do rozpoznania używa się analogicznych przykładów dostępnych w zasobach Internetu lub bazuje się na swojej wiedzy. Nie jest to profesjonalne rozpoznanie, jednak czasami jest to jedyne rozpoznanie, jakie odbywa się przed nielegalną sprzedażą czy przekazaniem zabytku archeologicznego prywatnemu kolekcjonerowi.

Zabezpieczenie najczęściej kojarzy się z konserwacją w laboratorium i przechowaniem w muzeum. Poszukiwacze zabytków, w przeciwieństwie do archeologów, nie po-

³⁰ Art. 36 ust. 1 pkt 12 u.o.z.o.z.

³¹ Art. 36 ust. 1 pkt 12 u.o.z.o.z.

³² § 10.3 rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r.

³³ Materiał informacyjny „Szukam legalnie, czyli jak uzyskać pozwolenie na poszukiwanie zabytków” przygotowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego we współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa opublikowany 15 stycznia 2020 r., https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Aktualnosci/news.php?ID=4230 [dostęp: 09.09.2021].

trzebują jednak uzyskania promesy muzeum, dotyczącej przyjęcia zabytków pochodzących z ich poszukiwań.

W praktyce wstępne zabezpieczenie zabytku oznacza wszystko, co dzieje się z nim po wydobyciu z ziemi. Jest to więc przechowywanie go w trakcie dalszych poszukiwań czy transport. Często są to kluczowe momenty ze względu na bezpieczeństwo danego zabytku. Wiele przedmiotów przetrwało w ziemi dzięki specyficznym warunkom, które tam panowały (np. temperatura, wilgotność, rodzaj gleby). Po ich wydobyciu z tych warunków zabytki narażone są na większą podatność na zniszczenia. Ponadto osoba bez odpowiedniego przeszkolenia może nieodpowiednio zabezpieczać zabytki, co naraża je na większe niebezpieczeństwo zniszczeń mechanicznych. Dodatkowo, współcześnie podczas profesjonalnych badań archeologicznych przeprowadza się również badania gleby wokół zabytku czy bada się elementy organiczne z powierzchni zabytku.

Jak wskazałam, poszukiwacze zabytków *de facto* wykonują działania, które powinny być zastrzeżone dla archeologów spełniających wymogi z art. 37e u.o.z.o.z.

Jest to widoczna dysproporcja wynikająca z uregulowań prawnych, które przyznają szerokie uprawnienia (odkrywanie, dokumentacja, zabezpieczenie) poszukiwaczom zabytków, choć nie mają oni żadnego formalnego wykształcenia.

4.3. Porównanie wniosków: o wydanie decyzji – pozwolenia na prowadzenie badań archeologicznych oraz o wydanie decyzji – pozwolenia na poszukiwanie zabytków

Archeolog planujący prowadzenie badań archeologicznych składa do wojewódzkiego urzędu ochrony zabytków lub jego delegatury wniosek o wydanie decyzji – pozwolenia na prowadzenie badań archeologicznych wraz z wymaganymi załącznikami. Poszukiwacz zabytków, który chce legalnie się tym zajmować, składa wniosek (z załącznikami) o wydanie decyzji – pozwolenia na poszukiwanie zabytków do wojewódzkiego urzędu ochrony zabytków lub jego delegatury.

Istnieje prawna możliwość, według której wnioskodawcą o wydanie pozwolenia na poszukiwanie zabytków może być również osoba prawna³⁴. Wnioskodawca także nie musi być tożsamy z osobą kierującą takimi poszukiwaniami lub prowadzącą je ani też z osobami biorącymi udział w takich poszukiwaniach. W związku z tym wnioskodawcą może być np. właściciel terenu, na którym prowadzone będą poszukiwania.

³⁴ Ta kwestia nie będzie rozwijana w niniejszym artykule. Problem wymaga dalszych i szczegółowych badań, gdyż nie jest dostatecznie wyświetlony w nauce. Ogólne uwagi zob.: M. Florek, *Badania archeologiczne, poszukiwanie zabytków, wydawanie pozwoleń na nie. Absurdy, wewnątrz sprzeczności, niekonsekwencje i braki w przepisach prawnych ich dotyczących oraz propozycje zmian*, „Raport” 2019, nr 14, Narodowy Instytut Dziedzictwa, s. 137-149.

„W tym momencie, żeby poszukiwać zabytków, należy uzyskać pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków. W 2018 r. uproszczono postępowanie dotyczące tego pozwolenia, otrzymuje się je na pewien czas, w związku z tym nie ma potrzeby pozyskiwania go za każdym razem, kiedy wychodzi się w teren”³⁵.

Na podstawie rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków można porównać elementy wniosku (wraz z załącznikami) o prowadzenie badań archeologicznych z elementami wniosku (wraz z załącznikami) o poszukiwanie zabytków.

Wniosek o prowadzenie badań archeologicznych składany jest przez archeologa, a jego unormowanie znajduje się w § 9 wyżej wspomnianego rozporządzenia. Wniosek o pozwolenie na poszukiwanie zabytków, który składany jest przez poszukiwacza zabytków, unormowany jest w § 10 rozporządzenia.

W porównaniu z wymaganiami stawianymi archeologom wniosek o pozwolenie na poszukiwanie różni się kilkoma elementami. Poszukiwacz musi dokładniej określić wskazanie miejsca poszukiwania zabytków – z określeniem współrzędnych geodezyjnych lub geograficznych z dokładnością do jednej setnej sekundy dla punktów załamania obszaru poszukiwań lub nazwę albo numer obrębu ewidencyjnego z numerami działek ewidencyjnych. Poszukiwacz jest zobowiązany jednak podać imię, nazwisko i adres osoby kierującej poszukiwaniami zabytków albo samodzielnie prowadzącej te poszukiwania, a także program poszukiwania zabytków, który określa zakres i sposób prowadzenia poszukiwań. Załączona przez poszukiwacza mapa nie musi umożliwiać lokalizacji nieruchomego zabytku archeologicznego.

Poszukiwacz, w przeciwieństwie do archeologa, nie musi podawać:

1. Planu z naniesionymi miejscami dotychczasowych i planowanych badań archeologicznych w nawiązaniu do punktów osnowy geodezyjnej poziomej i wysokościowej w skali 1:500 lub 1:1000.
2. Dokumentu potwierdzającego gotowość muzeum lub innej jednostki organizacyjnej do przyjęcia zabytków archeologicznych odkrytych w trakcie prowadzenia badań.
3. Opisu sposobu uporządkowania terenu po zakończeniu badań archeologicznych.

Jak można wnioskować z powyższego porównania, wymagania stawiane archeologom są większe niż poszukiwaczom zabytków, co wydaje się racjonalnym rozwiązaniem. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że od poszukiwaczy zabytków wymaga się prawie $\frac{3}{4}$ wymogów stawianych archeologom.

³⁵ Wywiad z dr hab. Katarzyną Zalasieńską zatytułowany „Ministerstwo chce ułatwić życie...”.

Może to być interpretowane zarówno jako wyraz troski o zabytki, którą przejawiają polskie władze³⁶, jak też podkreślenie rozbudowanych uprawnień poszukiwaczy zabytków.

Gdy wniosek o pozwolenie na poszukiwanie zabytków, w tym zabytków archeologicznych, zostanie prawidłowo przygotowany oraz złożony, służby konserwatorskie nie mają podstaw do odmowy udzielenia takiego pozwolenia. Skutkuje to utratą możliwości realnego decydowania o wydawaniu tych pozwoleń. Mimo iż urzędnicy rozpatrujący wnioski o pozwolenie na poszukiwanie zabytków to archeolodzy, tak ukształtowana procedura odbiera im możliwość faktycznej ochrony zabytków archeologicznych.

Jeżeli formalności nie zostaną dopełnione po stronie poszukiwacza zabytków lub wykonuje on czynności wbrew pozwoleniu, jego działanie klasyfikowane jest jako nielegalne poszukiwanie zabytków. Zgodnie z art. 109c u.o.z.o.z. taka osoba podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

5. Obrót zabytkami archeologicznymi

Zgodnie z art. 35 ust. 1 oraz 2 u.o.z.o.z. zabytki archeologiczne są własnością Skarbu Państwa – żaden obywatel nie może stać się ich właścicielem, a handel nimi jest niedozwolony. Nie ma znaczenia, czy zabytki te zostały odkryte, przypadkowo znalezione, pozyskane w wyniku badań archeologicznych czy poszukiwań. Archeolodzy zobowiązani są do uzyskania promesy od muzeum (gwarantuje bezpieczne przechowywanie zabytku) i przedstawienia jej jako załącznika do wniosku o wydanie pozwolenia na prowadzenie badań archeologicznych. Nie wymaga się tego natomiast od poszukiwaczy zabytków.

Mimo wymaganego pozwolenia konserwatorskiego nad faktycznymi działaniami poszukiwacza zabytków w terenie nikt nie czuwa. Część z poszukiwaczy zabytków może ulec pokusie i przywłaszczyć zabytek archeologiczny. Tym samym popełniają przestępstwo kradzieży z art. 278 § 1 Kodeksu karnego. Jeśli zdecydują się na próbę sprzedaży zabytku archeologicznego, ich czyn jest uznawany za paserstwo. Obostrzenie odpowiedzialności może nastąpić na podstawie art. 294 § 2 Kodeksu karnego³⁷.

Poszukiwacze przyczyniają się do stymulowania nielegalnego obrotu zabytkami (też archeologicznymi), głównie za pośrednictwem Internetu³⁸. Wbrew pozorom proceder ob-

³⁶ Zobowiązuje poszukiwacza do wykazania wielu dokumentów i rzetelnego przedstawienia ich urzędnikom.

³⁷ Postać kwalifikowana to przestępstwo w stosunku do dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury (kara pozbawienia wolności od roku do 10 lat). W tym przypadku przestępstwo związane może być również ze zniszczeniem lub uszkodzeniem stanowiska archeologicznego, które samo w sobie jest zabytkiem.

³⁸ W. Pływaczewski, *Zawłaszczanie przestrzeni przyrodniczej i kulturowej – uwagi na tle zjawiska dewastacji krajobrazu*, [w:] W. Pływaczewski, B. Gadecki (red.), *op. cit.*, s. 25-26.

rotu zabytkami archeologicznymi nie jest zjawiskiem incydentalnym³⁹ i zostały podjęte działania mające na celu jego ograniczenie⁴⁰, jednak często nie są one wystarczające i dotyczą przede wszystkim paserstwa, gdyż jest ono znacznie łatwiejsze do namierzenia.

Czasami muzealnicy, kierowani chęcią uratowania zabytków archeologicznych, godzą się na nabycie ich, mimo iż wiedzą, że przedmioty te pochodzą z przestępstwa⁴¹. Sprawa to, iż poszukiwacze jeszcze częściej przywłaszczają zabytki, gdyż wiedzą, że mogą liczyć na zysk⁴². Warto też pamiętać, iż muzea to instytucje publiczne, które dokonują zakupu zabytków za pieniądze publiczne. W tym przypadku wina leży zarówno po stronie muzeów⁴³, jak i po stronie poszukiwaczy. Różnica jest tylko taka, że muzealnicy zazwyczaj na względzie mają dobro zabytku – choć troska ta jest w tym przypadku źle interpretowana.

Prof. Kamil Zeidler oraz prof. Maciej Trzcíński wskazują na rozwiązanie⁴⁴ wynikające z art. 34 u.o.z.o.z. – osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda. To narzędzie „nie jest należycie, żeby nie powiedzieć: w ogóle, wykorzystywane. A powinno, bo jest jego ratio legis. Efekt mógłby być zdumiewający”⁴⁵.

Nie wiemy, ile stanowisk archeologicznych zostało bezpowrotnie zniszczonych, a ile zabytków archeologicznych skradzionych. Jest to kwestia, której nie da się dokładnie określić, jednak można spekulować na podstawie wielości ofert sprzedaży zabytków archeologicznych.

6. Wnioski

Jak wynika z przeprowadzonej w tym artykule analizy, poszukiwacze zabytków cieszą się dużą swobodą w zakresie swoich działań. Wymagania, które są im stawiane, są często niewystarczające, aby rozwiązać problem przywłaszczania (kradzieży) zabytków archeologicznych czy też niszczenia stanowisk archeologicznych.

Pojęcie poszukiwania zabytków dopiero niedawno pojawiło się w przepisach prawnych ze względów technologicznych, jednak wcześniej szeroko regulowane były zagad-

³⁹ K. Zeidler i in., *Zabytki. Prawo i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk-Warszawa 2017, s. 573.

⁴⁰ Porozumienie pomiędzy Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Szefem Krajowej Administracji Skarbowej, Komendantem Głównym Policji i Komendantem Głównym Straży Granicznej z dnia 7.02.2020 r. w sprawie współdziałania w zwalczaniu nielegalnego wywozu za granicę lub przywozu z zagranicy zabytków oraz Porozumienie Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Komendanta Wojewódzkiego Policji we Wrocławiu z dnia 6 lipca 2018 r. w sprawie współdziałania w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości skierowanej przeciwko zabytkom oraz innym dobrom kultury (§ 2).

⁴¹ K. Zeidler i in., *op. cit.*, s. 572.

⁴² *Ibidem*, s. 573.

⁴³ Art. 2.2 oraz 2.4 Kodeksu etyki ICOM dla muzeów.

⁴⁴ K. Zeidler i in., *op. cit.*, s. 574.

⁴⁵ *Ibidem*.

nienia związane z przypadkowym znalezieniem zabytku. Współcześnie widoczna jest tendencja zmniejszania wymagań stawianych poszukiwaczom.

Obecnie ustawodawcę cechuje ogromne zaufanie i wiara w uczciwość poszukiwaczy zabytków. Jak jednak widać po dosyć licznych przypadkach prób sprzedaży zabytków archeologicznych⁴⁶, czasami będących nawet źródłem utrzymania niektórych osób⁴⁷, zaufaniem tym obdarzono zbyt pochopnie.

Policja czy służby konserwatorskie mają możliwość realnego działania głównie w przypadkach prób paserstwa, jednak niewiele mogą zrobić w momencie, gdy poszukiwacz zabytków przywłaszcza zabytek archeologiczny. Poza wnioskiem wraz z załącznikami poszukiwacz zabytków nie musi wykazywać się żadnymi potwierdzonymi umiejętnościami. W bezpośredni sposób naraża to zabytki archeologiczne na zniszczenie czy kradzież.

Tak liberalne przepisy regulujące działalność poszukiwaczy zabytków wydają się sprzeczne z deklarowaną w ustawach chęcią ochrony zabytków. W tym momencie ochrona jest tylko teoretyczna, a poszukiwacze zabytków wykorzystują przyznane im prawa, aby generować zyski z przestępstwa sprzedaży zabytków archeologicznych.

Zabytki archeologiczne często bardzo łatwo ulegają zniszczeniu – jak już wspominałam, bezpowrotnemu. Uważam, iż zadaniem ustawodawcy powinno być szersze uregulowanie wymogów wydawania pozwoleń na poszukiwanie zabytków. Z tej kategorii winny być wyłączone poszukiwania zabytków archeologicznych, które są domeną archeologów.

Archeolodzy wiele lat poświęcają na edukację, aby w sposób racjonalny i odpowiedzialny móc zajmować się zabytkami. Zwiększenie wymagań dla poszukiwaczy zabytków nie zlikwiduje przestępczego procederu, jednak może zwiększyć bezpieczeństwo tej części zabytków. Dobrym rozwiązaniem jest wymóg posiadania licencji uprawniającej do poszukiwania zabytków z wykrywaczem metalu (np. w Niemczech czy w Grecji)⁴⁸.

Do walki z przywłaszczaniem zabytków archeologicznych powinno zaangażowanych być więcej służb – policjantów oraz archeologów. Niestety, nadal jest to niszowa dziedzina. Zabytki archeologiczne są dziedzictwem kulturowym oraz narodowym, więc

⁴⁶ Informacja „Sprzedawał na aukcji zabytki archeologiczne” opublikowana na oficjalnej stronie internetowej Policji z 7 sierpnia 2008 r., <https://policja.pl/pol/aktualnosci/26028,Sprzedawal-na-aukcji-zabytki-archeologiczne.html> [dostęp: 27.09.2021]; L. Rudziński (oprac.), *Nielegalny handel zabytkami. Ponad 4 tysiące odzyskanych przedmiotów*, „Polska Times”, 29.01.2021 r., <https://polskatimes.pl/nielegalny-handel-zabytkami-ponad-4-tysiacze-odzyskanych-przedmiotow/ar/c1-15415057> [dostęp: 27.09.2021].

⁴⁷ Informacja „Mokotowscy policjanci zabezpieczyli największy w Polsce, nielegalny zbiór zabytków archeologicznych. Trzy osoby aresztowane” opublikowana na oficjalnej stronie internetowej Policji z 27 lutego 2019 r., <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/170208,Mokotowscy-policjanci-zabezpieczyli-najwiekszy-w-Polsce-nielegalny-zbiór-zabytko.html> [dostęp: 27.09.2021].

⁴⁸ Strona poświęcona wymogom stawianym poszukiwaczom przez różne kraje, <https://md-hunter.com/list-of-countries-where-metal-detecting-is-allowedbanned/> [dostęp: 17.11.2021].

powinna im być poświęcona uwaga, na jaką zasługują. Są to świadectwa pomagające budować tożsamość narodową, ale jednocześnie dowody na to, do jakiej wspólnoty kulturowej należymy. Pozostawienie tak cennych źródeł w rękach osób bez doświadczenia czy też z przestępczymi zamiarami jest działaniem nieracjonalnym, choć zdecydowanie populistycznym, gdyż środowisko osób interesujących się poszukiwaniem zabytków jest duże.

Zabytki archeologiczne trzeba chronić mądrze, w końcu jest to własność Skarbu Państwa, więc są one dobrem wspólnym – w sensie prawnym wszystkich obywateli Rzeczypospolitej Polskiej, w sensie duchowym – całej ludzkości.

Bibliografia

Źródła

Powszechnie obowiązujące

Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury (Dz. U. z 1918 r. Nr 16, poz. 36).

Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz. U. z 1962 r. Nr 10, poz. 48).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 sierpnia 1964 r. w sprawie zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkach i archeologicznych prac wykopaliskowych (Dz. U. z 1964 r. Nr 31, poz. 197).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 11 stycznia 1994 r. o zasadach i trybie udzielania zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkach oraz prac archeologicznych i wykopaliskowych, warunkach ich prowadzenia i kwalifikacjach osób, które mają prawo prowadzenia tej działalności (Dz. U. z 1994 r. Nr 16, poz. 55).

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24).

Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 października 2000 r. w sprawie zasad i trybu udzielania i cofania zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich, archeologicznych i wykopaliskowych oraz warunków ich prowadzenia i kwalifikacji osób uprawnionych do wykonywania tych prac (Dz. U. z 2000 r. Nr 93, poz. 1033).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021 r. poz. 710).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609 ze zm.).

Prawo unijne

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej 2019/880 (z dnia 17 kwietnia 2019 r., Dz. U. UE L 151 z 07.06.2019 r.).

Prawo wewnętrzne

Porozumienie Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Komendanta Wojewódzkiego Policji we Wrocławiu z dnia 6.07.2018 r. w sprawie współdziałania w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości skierowanej przeciwko zabytkom oraz innym dobrom kultury.

Porozumienie pomiędzy Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Szefem Krajowej Administracji Skarbowej, Komendantem Głównym Policji i Komendantem Głównym Straży Granicznej z dnia 07.02.2020 r. w sprawie współdziałania w zwalczaniu nielegalnego wywozu za granicę lub przywozu z zagranicy zabytków.

Inne

Kodeks etyki ICOM dla muzeów.

Projekt nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 27 lipca 2021 r.

Literatura

Bursche A., *Złodzieje i paserzy, dogmatycy i moralisci*, „Światowid” 2000, nr 2(43).

Dobat A., Deckers P., Heeren S., Lewis M., Thomas S., Wessman A., *Towards a Cooperative Approach to Hobby Metal Detecting: The European Public Finds Recording Network (EPFRN) Vision Statement*, “European Journal of Archaeology” 2020, vol. 23, iss. 2.

Duda M., Narodowska J., *Eksploracja archeologiczna obszarów leśnych*, [w:] W. Pływaczewski, M. Duda (red.), *Nielegalna eksploatacja obszarów leśnych*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2013.

Duda M., *Nielegalne poszukiwania zabytków jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturalnego*, [w:] W. Pływaczewski, B. Gadecki (red.), *Ochrona dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Perspektywa prawna i kryminologiczna*, C.H. Beck, Warszawa 2015.

Florek M., *Badania archeologiczne, poszukiwanie zabytków, wydawanie pozwoleń na nie. Absurdy, wewnętrzne sprzeczności, niekonsekwencje i braki w przepisach prawnych ich dotyczących oraz propozycje zmian*, „Raport” 2019, nr 14, Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Gadecki B., *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 108-120. Przepisy karne. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2014.

Ganciu I., *Heritage for Sale! The Role of Museums in Promoting Metal Detecting and Looting in Romania*, “Heritage” 2018, vol. 1.

Gundersen J., Rasmussen J., Ragnar L., *Private Metal Detecting and Archaeology in Norway*, “Open Archaeology” 2016, vol. 2.

Gwoździewicz P., *Ograniczenia prawa własności zabytków*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2009, Rok IX.

Huth C., *Vom rechten Umgang mit Sondengängern: Das ‘Portable Antiquities Scheme’ in England und Wales und seine Folgen*, “Archäologische Informationen” 2013, vol. 36.

Kostrzewski B., *Ochrona zabytków przedhistorycznych*, Czytelnik, Łódź 1948.

- Kowalski W., *Cywilnoprawne aspekty obrotu skradzionymi dobrami kultury*, [w:] J. Kaczmarek (red.), *Prawnokarna ochrona dziedzictwa kultury*, Kraków 2006.
- Lecroere, T., "There Is None So Blind as Those Who Won't See": *Metal Detecting and Archaeology in France*, "Open Archaeology" 2016, vol. 2, iss. 1.
- Narodowska J., Duda M., *Wandalizm zabytków z perspektywy kryminologicznej*, „Santander Art and Culture Law Review” 2017, vol. 1(3).
- Pływaczewski W., *Zawłaszczanie przestrzeni przyrodniczej i kulturowej – uwagi na tle zjawiska dewastacji krajobrazu*, [w:] W. Pływaczewski, B. Gadecki (red.), *Ochrona dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Perspektywa prawna i kryminologiczna*, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Roberts R., *The History Of Metal Detectors*, "Western & Eastern Treasures" wrzesień 1999.
- Trzciński M., *Kryminalistyczne i kryminologiczne aspekty przestępstw przeciwko zabytkom archeologicznym*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 3.
- Ulst I., *The Problems of 'Black Archaeology' in Estonia*, "Estonian Journal of Archaeology" 2010, vol. 14, iss. 2.
- Wantuch-Thole M., *The Export Regime for Cultural Objects under the German Cultural Property Protection Act of 2016*, "Santander Art and Culture Law Review" 2019, vol. 2(5).
- Zeidler K. et al., *Zabytki. Prawo i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk-Warszawa 2017.

Internet

- Broszura dotycząca zagadnień wstępnych związanych z wykrywaniem metalu opublikowana przez National Council for Metal Detecting, <https://www.ncmd.co.uk/wp-content/uploads/ncmd-introduction-to-metal-detecting.pdf> [dostęp: 17.11.2021].
- Informacja „Archeologia – Fakty i Mity” na stronie Muzeum Archeologicznego w Wiślicy (oddział Muzeum Narodowego w Kielcach), tekst opracowany na podstawie informacji podanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, https://mnki.pl/wislica/pl/o_muzeum/ciekawostki/archeologia_fakty_i_mity [dostęp: 21.09.2021].
- Informacja „Mokotowscy policjanci zabezpieczyli największy w Polsce, nielegalny zbiór zabytków archeologicznych. Trzy osoby aresztowane” opublikowana na oficjalnej stronie internetowej Policji z 27 lutego 2019 r., <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/170208,Mokotowscy-policjanci-zabezpieczyli-najwiekszy-w-Polsce-nielegalny-zbior-zabytko.html> [dostęp: 27.09.2021].
- Informacja „Sprzedawał na aukcji zabytki archeologiczne” opublikowana na oficjalnej stronie internetowej Policji z 7 sierpnia 2008 r., <https://policja.pl/pol/aktualnosci/26028,Sprzedawal-na-aukcji-zabytki-archeologiczne.html> [dostęp: 27.09.2021].
- Materiał informacyjny „Szukam legalnie, czyli jak uzyskać pozwolenie na poszukiwanie zabytków” przygotowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego we współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa opublikowany 15 stycznia 2020 r., https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Aktualnosci/news.php?ID=4230 [dostęp: 09.09.2021].
- Mueller T., *Nielegalny handel zabytkami przeżywa boom. „Ci ludzie są bogaci, wpływowi i nietykalni”*, National Geographic, 23.11.2020, <https://www.national-geographic.pl/artukul/nielegalny-handel-zabytkami> [dostęp: 20.09.2021].
- Rozmowa Katarzyny Żaczekiewicz-Zborskiej z prof. Maciejem Trzcińskim z 29 maja 2021 r., <https://www.prawo.pl/prawo/poszukiwanie-zabytkow-wymaga-zezwozenia,508395.html> [dostęp: 27.10.2021].

- Rozmowa Polskiej Agencji Prasowej z dr hab. Katarzyną Zalasinską z 20 stycznia 2018 r. zatytułowana „Od 2018 r. nielegalne poszukiwanie zabytków jest przestępstwem”, <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1099074,od-2018-r-nielegalne-poszukiwanie-zabytkow-jest-przestepstwem.html> [dostęp: 01.09.2021].
- Rudziński L. (oprac.), *Nielegalny handel zabytkami. Ponad 4 tysiące odzyskanych przedmiotów*, „Polska Times”, 29.01.2021 r., <https://polskatimes.pl/nielegalny-handel-zabytkami-ponad-4-tysiace-odzyskanych-przedmiotow/ar/c1-15415057> [dostęp: 27.09.2021].
- Strona poświęcona wykrywaczom metali, https://en.wikipedia.org/wiki/Metal_detector [dostęp: 17.11.2021].
- Strona poświęcona wymogom stawianym poszukiwaczom przez różne kraje, <https://md-hunter.com/list-of-countries-where-metal-detecting-is-allowedbanned/> [dostęp: 17.11.2021].
- Tekst interpelacji, <https://orka2.sejm.gov.pl/IZ3.nsf/2df80fe4116b3f62c12573be003cb40d/a8d9fbde93715e52c12574d0003a10d7?OpenDocument> [dostęp: 17.11.2021].
- Wypowiedź na posiedzeniu Sejmu z 7 lutego 2018 r. (posiedzenie nr 58), Wiceprezes Rady Ministrów Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego Piotr Gliński, https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=58&dzien=2&wyp=3&view=3&symbol=WYPOWIEDZ_PYTANIE&nr=557&pytlID=C933E713F24E0C75C125822D00502525 [dostęp: 20.09.2021].
- Wypowiedź na posiedzeniu Sejmu, <https://orka2.sejm.gov.pl/Debata3.nsf/9a905bcb5531f478c125745f0037938e/9215fcf511244ddfc125749d00409ccc?OpenDocument> [dostęp: 17.11.2021].
- Wywiad z dr hab. Katarzyną Zalasinską zatytułowany „Ministerstwo chce ułatwić życie poszukiwaczom skarbów” opublikowany 20 października 2020 r., <https://podroze.onet.pl/aktualnosci/poszukiwanie-skarbow-i-zabytkow-detektorem-detektoryzm-przepisy-prawo-gdzie-wolno/msmgyx6> [dostęp: 27.10.2021].